

RUNERNES GENEALOGI OG GRAMMATOLOGI – til minde om to sprogforskere, Peter Skautrup og Kai H. Sørensen

Af Jørgen Chr. Bang (Odense Universitet)

Indledning: Baggrund og hypotese

Jeg præsenterer her nogle andre indgange til de danske sprogs historie end den fremherskende på Peter Skautrups tid og op til i dag. Med baggrund i en dialektisk sprogteori (jf. Bang & Døør 1985-95) præsenterer jeg nogle grammatologiske argumenter, der med en vis styrke indicerer, at den ældre 24-tegns rune-futhark blev etableret som et fuldgældigt *alfabet-skrift-system* parallelt med det græske, dvs. ca. samtidigt og med *traditionsbaggrund* i ca. samme skrift-miljøer som det græske, nemlig *semitiske skrifter fra bronzealderen og tidlig jernalder i den nære orient*.

Det er min hypotese, at futharken er ældre end det græske alfabet, fordi der er flere dybe og konsekvensrige begrundelser for, at dette er tilfældet end for det modsatte.

Min hypotese er i modstrid med den etablerede antagelse, som den stadigvæk videregives i det nyeste skriftleksikon *The world's writing systems* (Daniels & Bright (1996)) med reference til Erik Moltkes hypotese, nemlig at runerne er opfundet i Danmark "år 0 ± 100 år", og at de "må betragtes som en selvstændig alfabetdannelse på latinsk grundlag", dvs. at runerne er inventeret af en "runeskaber", der "har det latinske alfabet i kejsertidens kapitælskrift (DE STORE BOGSTAVER) som långiver" (jf. Moltke (1976:54f.)).

Ud fra lingvistiske og grammatologiske kriterier synes Moltkes eksplicite præmisser dog snarere at modsige end at bekræfte den hævdede hypotese. Moltke skriver, at "Danernes land holdt sig altid frit fra romernes overherredømme", og han resumerer videre en række rune- og runeskrift-egenskaber i sammenligning med andre skrifter. Disse karakteristikker implicerer, at runerne og runeskriften er ældre end de "klassiske alfabeter", dvs. græsk og latinsk. Han skriver nemlig:

"5. I forhold til de klassiske alfabeter viser futharken selvstændighed i *tegnenes rækkefølge*, der fonetisk er ligeså systemstridigt som i det fønikiske alfabet.

6. De ældste runeindskrifter har *alle de primitive karaktertræk*, som findes i de klassiske alfabeter på deres primitive stadi (der ligger flere 100 år forud for runerne): uregelmæssighed i størrelse og linjeføring, højre og venstre skriftretninger, *bustrofedon*, ingen eller uregelmæssigt brugte skille tegn; hertil kommer, at hver rune har sit navn." (Moltke (1976:54f.)) (Mine kursiveringer, jcb)

Futharkens rækkefølge, "alfabet-orden", strider altså imod de klassiske alfabeters systematik, ligesom det fønikiske, der ligger til grund for det græske; runeindskrifterne har alle de primitive karaktertræk som kendes fra før-klassiske skrifter, herunder individuel tegnstørrelse, skiftende højre- og venstrevendte skriftretninger, og hver rune havde betydende navn.

Det forekommer mig mindre sandsynligt, at man med et mere abstrakt udviklet alfabet-system som långiver, tilfældigvis skulle forme tegn, tegnorden og skriveformer, der til forveksling ligner langt tidligere uddøde og ukendte former, og tilmed give disse tegn navne som fonetisk og semantisk har påfaldende klare analogier med de samme tegnformers navne, som gik i glemmebogen – abstraheredes væk fra bevidstheden – med dannelsen af det klassiske græske alfabet. Det ville være en mærkværdig reversibilitet i det historielogiske forhold mellem mere konkrete, eller "primitive", former og mere abstrakte, eller "udviklede", former.

For så vidt må jeg medgive, at Moltkes hypotese om runernes dannelse, hvis den var rigtig, virkelig gjorde runerne til et interessant studium i historisk reversibilitet. Så hvad enten Moltke har ret eller uret, så står vi overfor, at runerne og futharken har egenskaber, der er uforenelige med enten den ene eller den anden (eller flere) gængse kulturhistoriske og -logiske antagelser. Jeg mener at Moltke har uret i sin insisteren på runernes dannelses-sted, -tid og -forbillede. Herved kommer jeg i modstrid med de gængse arkæologiske identifikationer, som Moltke så dominerende lægger til grund. Til gengæld viser jeg en sammenhæng mellem runernes og præ-klassiske skrifter egenskaber, der giver baggrund for forklaringer og antagelser, som i mindre grad er præget af lingvistiske og grammatologiske selvmodsigelser eller ignorancer, og min argumentation er i god overensstemmelse med nu tilgængelige grammatologier og data, jf. som fremragende eksempel *The world's writing systems* (Daniels & Bright (1996)).

Fig. 1. To hypoteser om europæiske skrifers genealogi
(Tidsangivelserne bygger på traditionel europæisk datering)

A. Traditionel hypotese (Moltke-trad.)

hieroglyffer	> semitisk	> fønikisk	> græsk	> latin	> futhark
(3000 BC)	(2000 BC)	(1000 BC)	(750 BC)	(650 BC)	(100 CE)

B. Alternativ hypotese (JCB)

hieroglyffer	> semitisk	> futhark			Nordisk
					Semitisk
		> fønikisk	> græsk		Græsk
				> latin	Romansk
(3000 BC)	(2000 BC)	(1000 BC)	(750 BC)	(650 BC)	
bustrofedon og navne					

Moltke-traditionen (Wimmer, Skautrup, N.Å. Nielsen, Moltke, Karker, Krause, Jankuhn, Odenstedt et al.) har vitterligt grammatologiske problemer med at forklare flere af runerne som afledte af latinsk kapitælskrift. Fx skriver Moltke:

“Hvorfor futhark-mesteren har brugt det latinske P til sit w [$\mathfrak{P}$] og selv har lavet et lidt mere kompliceret tegn $\mathfrak{L}$ for p , unddrager sig vor viden, ligesom hvorfor han gjorde det latinske M til en e-rune [$\mathfrak{M}$], mens han med det romerske M som forbillede skabte m-runen [$\mathfrak{M}$]; thi at det er latinsk M, der har inspireret m-runen, fremgår af ligheden i form og lyd. [mine parenteser, jcb]” Moltke (1976:55f.)

Disse og andre problemer kan vi løse ad mindre “indviklede og snørklede veje” (et af Moltkes kriterier) ved at forstå runerne som dannet i semitisk skrifttradition, hvor de nævnte og andre tegn findes i analoge former med lignende *fonetisk-semanticke* egenskaber. Og med tilsvarende skrivevaner, skiftende skriveretninger og *bustrofedon* (“plovfure-skrivning”).

I det følgende prøver jeg at vise nogle påfaldende tydelige *analogier i form, lyd og tyd* mellem runerne og dokumenterede skrifter fra før det græske alfabet, nærmere bestemt fra bronzealderen og tidlig jernalder og lokaliseret til kulturområdet mellem Nilen og Tigris. Herved får jeg selv bedre forklaringer på runernes konkrete egenskaber, ligesom jeg bedre forstår det indo-

europæiske fænomen, som fx Rask, Grimm, Verner så fortjenstfuldt erkendte, nemlig at de nulevende nordiske (-germanske) sprog har visse systematiske korrespondenser med de nulevende romanske (-græske) sprog. Et fænomen der tyder på, at de indoeuropæiske sprog er båret ud af en fælles kultur for derefter ad åre i indbyrdes kulturel adskilthed at udvikle forskellige fonetiske træk som fonologisk prominente og distinktive træk, mere og mindre båret af konserverende skrift-artikulationer og/eller senere importerede skriftformer. Runerne kan være en *arveskrift* der medbragtes sammen med “den danske tunge” og således udvandrede ad samme vej og nåede Danmark sammen. Således at vi først med kristendommen (o. 1000) får en *låneskrift*, den latinske, som så er en slags nevø eller niece i forhold til runeskriften.

Min hypotese vedrørende futharkens genealogi har vitale implikationer for vores forståelse af de nordiske og (indo-)europæiske sprog og kulturelle identiteter; den indebærer bl.a., at det græske alfabet *ikke* er enerådende som verdens første egentlige og fuldgyldige alfabetskrift i udviklingen fra *piktogrammer*, (*logo-*)*syllabarer* og *konsonantskrifter* (“*abjads*”). Desforuden illustrerer mine argumenter og data virkningen af at antage, at intet tegn eller symbol i nogen væsentlig eller interessant henseende er arbitrært (men netop analogi-motiveret på kryds og tværs for at virke, vise, mime og minde).

Moltke(-traditionen) opfatter runerne som en invention foretaget af en runeskaber på et givet sted (Danmark), på et givet tidspunkt (o. år 0), hvor denne runeskaber formodes at have haft kendskab til et fuldt udviklet klassisk alfabet, det latinske, som han låner fra for at danne en fiks og færdig runeskrift, som han implementerer så dygtigt i en hidtil skriftløs kultur, at denne kultur i de næste tusinde år bruger denne skrift meget homogent (dog med en revision o. år 750, hvor 24-tegns-futharken afløstes af den yngre 16-tegns-futhark). Jeg finder det usandsynligt, at en enkelt revolutionær kan revolutionere så stort et kulturområde, *uden* at der i den kultur er traditionsmæssige forudsætninger herfor.

Udviklingen af *brugelig* og *lærbar* alfabetskrift er imidlertid en omfattende kulturel, menneskelig bedrift, som det har taget menneskeheden mange generationer at skabe, ligesom det den dag idag ikke er så helt få ressourcer der bruges (mere og mindre forstandigt) på at opretholde en skriftnorm og lære hver ny generation skriften og læsningen. Jeg hælder derfor mere til, at en så fuldgyldig skrift, som den gamle futhark vitterligt er, snarere må betragtes som en *klassisk* skrift, med dens adækvate fonologiske og morfologiske forhold til det talte sprog, med dens vokal- og konsonanttegn, med dens afgrænsede systeminventar (24 tegn) osv.

Hvor Moltke hæfter sig ved, at de tidligst daterede fund, der er blevet identificerede som runer, stammer fra o. år 100-200, så hæfter jeg mig ved, at disse fund alle indeholder fuldmodne klassiske runer, og derfor spørger jeg snarere efter:

Hvor kan vi finde denne modne skrifts tidlige former, den klassiske runeskrifts forløbere?

Altså samme spørgsmål som man har stillet og besvaret vedrørende de anerkendte klassiske skrifter, latinsk og græsk, og hvor man idag erkender disse skrifter som en indre og ydre betinget fuldmoden kulturel og institutionaliseret form, der har fundet sin klassiske form som produkter af kulturfolks generelle kulturelle tradition & udvikling og bevidste kulturelle skrift-tradition & -udvikling over en fleretusindårig periode fra de første ægyptiske dynastier, over de nærorientalske ("semitiske og arabiske") blomstrende, "centrale", kulturmiljøer i bronzealderen, over en af disse (skrift-)dialekter (den "fønikiske"), der blev særligt forbundet med den nye kulturelle form for handel i de østlige middelhavsegne, den vestlige nærorient, hvor den græske kultur fik blomstringsbetingelser og etablerede den klassiske græske alfabetsskrift.

Som Moltke-traditionen ser jeg klare *slægt*-ligheder mellem runerne og græsk og latin; men jeg ser tydelige *generations*forskelle, der siger mig, at den modne futhark er af en anden slægtlinje og at dens traditionsmæssige forløbere nok skal søges i ældre skrift- og kultur-generationer end de umiddelbare forløbere for græsk, altså i de miljøer der var forud for eller andre steder end den fønikiske skriftnormerings dominans.

Fund af runer fra før det græske alfabet?

Jeg er min nu afdøde ven, typograf & cand.phil. Kai H. Sørensen, meget taknemmelig for faktisk at have fundet runelignende tegn, dvs. skriftfigurer der i formarkitektur og streg minder meget om runerne. Kai H. Sørensen havde i mange år fulgt mine sproghistoriske kurser, hvor jeg bl.a. havde efterlyst bedre forklaringer end de gængse på runernes genese, og jeg havde fulgt hans typografi- og hånd-skriftstudier; og så en dag for et par år siden lagde han den tavle foran mig, som er aftrykt som Bilag 2 (Driver 1976:145). Vi så og tegnede og sammenlignede og glippede med øjnene: Hvor var der dog påfaldende mange ligheder mellem de klassiske futhark-runers tegnformning og de sydsemitisk-arabiske "Thamûdean"-tegnformninger!

Siden studerede jeg flere datidige og derværende skrift-dialekter med henblik på tegnenes former og navne, idet jeg begyndte at betragte navnene som kilde til både tegnenes fonetiske værdier og til deres proto-betydninger, dvs. deres fonetisk-semantiske reference som tegn. Des-

uden begyndte jeg at kunne få øje på tegnenes deiktiske spor af gestisk gengivelse af proto-betydninger som 'okse/fæ', 'hus', 'dør', 'stav', 'tegn', 'øjne' osv., dvs. at jeg kunne spore en traditions-sammenhæng mellem tegnenes ydre stereotypiserede form og tegnbrugernes bevarede forestillinger om "ikonisk gengivelse" af tegn-navnets proto-referent. Ved at lytte til tegn-navnene og lære deres datidige betydninger, dvs. deres fonetiske og semantiske implikationer, begyndte jeg at kunne ane udviklingskonjunkturer og -potentialer i den vitale grammatologiske og dialektiske sammenhæng mellem tegnets skrift, lyd, tanke & reference samt tegnenes indbyrdes og traditionsbetingede afhængigheder (deres "synkrone og diakrone" vilkår).

Da min ven, filosofen Jørgen Døør gjorde mig opmærksom på det nye skriftleksikon (Daniels & Bright (1996), fandt jeg her en formodentlig habil, samlet og sammenlignelig præsentation af identificerede skrifterns tegn, hvor jeg i plancherne over semitiske-arabiske skrifttegn fra bronzealderen og frem fandt meget eksakt runelignende tegn. Disse plancher vedlægger jeg som meget væsentligt bilag og dokumentation af min hypotese om, at i dette område på disse tider finder vi runernes sandsynlige forløbere. Jeg peger ikke på en enkelt skriftdialekt eller en nøjere specificeret lokalitet som runernes præcise miljø, thi det kender jeg ikke nok til, men jeg viser et større sammenhængende miljø, hvor netop runernes egenskaber i alle detaljer var levende. Læseren må her på egen hånd med egne øjne se og sammenligne tegnenes former, og i det følgende vil jeg kommentere nogle få analogier i forhold til nogle af runerne.

Analogier mellem runerne og semitiske skrifter fra ca. 2000-1000 f.Kr.

I dette afsnit viser jeg nogle analogier mellem runerne og præ-græske skrifttegn, nærmere bestemt tegn i arabisk-semitiske skriftdialekter, som er

- (a) tydeligt og velkendt indbyrdes beslægtede (tilhørende samme skriftmiljø),
- (b) tydelige og velkendte som udviklinger af ægyptisk hieroglyf-"skrift",
- (c) tydelige og velkendte som forløbere for græske skrifttegn (der er forløbere for latinske).

Jeg gennemgår her blot nogle få runer og sammenligner dem med nogle få skrift-oversigter:

Bilag 1: en tavle med runer (germanske, angel-saxiske og skandinaviske) (Diringer 1962)

Bilag 2: en tavle med "Sinaitic and South-Semitic signs" (Driver 1962)

Bilag 3: en tavle med hieroglyffer, sinai, semittisk, græsk og romersk (Arnesen 1987).

For mere eksakte analogier henviser jeg til tavlerne i Bilag 4 (Daniels & Bright 1996).

Mulige "fore-runners" til de tre første runer $\text{𐌲} \text{𐌺} \text{𐌸}$ (f, u og th)

Lad os begynde med de tre første runer, hvor jeg ser tydelige analogier med traditionelle fællestegn i fx sydsemitisk-arabisk, se fig. 2 som er et udsnit af Bilag 2.

Det første tegn 𐌲 , som Moltke et al. identificerer som skabt af et latinsk F, ses tydeligt at have analogier med ALFA-ALEF-tegnet, med betydningen 'okse'. Betydningen af runens første tegn er givetvis 'fæ', runesprogets ord for den generelle værdiækvivalent, jf. lat. *pecus* og vort nudanske fremmedord *pekuniær*. Fæ er en mere generel kategori end den mere specifikke okse, men der er tydelig betydningsanalogi og kulturelle grunde til forskellen.

Lydmæssigt indeholder protoordet *alef-alfa* såvel a- som f-fonetik, således at både a og f er forenelige med protoordets lydsituation. Måske er FÆ udviklet af AL'FÆ ved fjernelse af forstavelsen. Både det græske alfa og futharkens fæ er logiske udviklinger af samme tidligere former og helheder, og i bilag 4 ses både tydelige $[\alpha]$ -former og tydelige $[\text{f}]$ -former. I *Dedanite*-skriften (tavle 5.6, kolonne xxi) ser jeg tydeligt en 𐌲 -analog figur på 1. pladsen ("alfa-pladsen"). (Futharkens a $[\text{a}]$ er måske udviklet af samme tegn og kan tillige være en vokal-indikation af l-tegnet $[\text{l}]$, "lameth"; begge motiverer samme resultat.)

Førstepladsen i futharken indikerer også tolkningen af f-runen $[\text{f}]$ som analog med det traditionelle 1. tegn, og der er derfor en mulig analogi-korrespondens med græsk alfa $[\alpha]$ og senere latinsk *a*, som hidtil har været skjult.

Fig. 2: "Sinaitic and South-Semitic signs" (Driver 1962)

Sinaitic	Byblos ²	Batu'ah ³	Ugaritic	South Semitic—Arabian				Value
				(Minaean/Sabaean)	Libyan	Thamudic	Safaitic	
𐤀	𐤁	𐤂	𐤃	𐤄	𐤅	𐤆	𐤇	𐤈
𐤉	𐤊	𐤋	𐤌	𐤍	𐤎	𐤏	𐤐	𐤑
𐤒	𐤓	𐤔	𐤕	𐤖	𐤗	𐤘	𐤙	𐤚
𐤛	𐤜	𐤝	𐤞	𐤟	𐤠	𐤡	𐤢	𐤣

Den 2. rune, u-runen $[\text{u}]$, har tydelige formanalogier med det 2. tegn i de traditionelle skrifter. Betydningen var 'hus', 'hule', 'ur-mund', 'uterus'. På græsk blev tegnet udviklet til beta $[\beta]$, og *beth* er et semitisk ord for hus. Fonetisk er rune-u og græsk beta analoge i henseende til bilabial artikulation, og begge er logiske udviklinger af samme tegn. Det er velkendt i græsk skriftforskningstradition, men det er ikke hidtil bemærket i runeforskningen, som har været mere optaget af at se rune-u som et omvendt latinsk V, og af at forklare navnet "uruz" som 'ur-okse' fremfor det mere forklarende 'ur-os' sv.t. 'ur-mund' (jf. *Århus* der stammer fra AR-OS eller å-munding). Med min forklaring har rune-u samme logiske plads som græsk beta og senere latinsk b. Og herved bliver rune-b ikke så analog med græsk beta og latinsk b, som formen tyder på, idet rune-b var forbundet med en anden semantik, nemlig en M-semantik, se nedenfor under gennemgangen af B. Interessant er dog mødet af B og U i det vigtige ord BU, BUANDI af hvilke *bo*, *bonde*, *by* dannes.

Den 3. rune $[\text{þ}]$, th-runen, har tydelige analogier med det 4. traditionelle tegn, "daleth"- eller dør/thor-tegnet. Det svarer til det græske delta og det latinske d, altså disse alfabeters 4. tegn. Th-runen deler semantik med det gamle dør-tegn og de senere delta- og d-tegn, jf. som særligt vigtigt eksempel 2.-3. *persons personlige pronomener*, som havde th-tegnet som mærke. (Rune-d $[\text{d}]$ er nok at forstå som et dobbelt-tegn, nemlig to daleth- / th-tegn sat sammen, og d-runen deltager i en anden fonetisk semantik end th-runen. D-runen er nok nyere og især forbundet med "do"-morfologien, dvs. den nyere verbale datidsbøjning, jf. placeringen af d og o $[\text{d}]$ som de to sidste runer i futharken.)

Med denne tolkning af de tre første runer kan futharkens indledning forstås som motiveret af den fælles tradition, og *futh-ark* kan således forstås som analog med *alfabet* og *abecedarium*.

Mulige "fore-runners" til runerne 18-20 $\text{𐌲} \text{𐌺} \text{𐌸}$ (b, e og m)

Ser vi på "mem"-linjen i de mulige forløberskrifter (se bilagene), finder vi tydelige form-analogier med hver af runerne $[\text{b}] \text{𐌺} \text{𐌸}$ (b, e og m). Det gamle hieroglyf-tegn analogiserede vandets bølge, 'livets kilde', og det semitiske navn for dette tegn blev *mem*. Fonetisk indeholder "mem" både m og e, som desuden indgår som vigtige morfologiske konstituent i de indoeuropæiske 1. *person-ental-pronomenudtryk*, hvor nominativ domineres af e (*ek*, *ego*, *ich*, *jeg*, *I*), mens de øvrige kasus domineres af m (*me*, *mik*, *mig*, *mich*). En mulig semantisk udvikling

fra vand som livets kilde til mennesket som talens (og skriftens) kilde. At m-runen får navnet "mann-" 'menneske' er i god overensstemmelse med en sådan kulturel semantisk udvikling.

At b-runen [ƀ] dannes af samme traditionskompleks, er fonetisk velmotiveret, idet nordisk-germansk b og m har fælles fonetiske "segmenter": læbelukke-upustet åbning, jf. vanskeligheden ved at artikulere både b og m i et ord som *købmænd*.

Det er bemærkelsesværdigt, at de tre runer, som jeg altså tolker som udviklet af et og samme traditionstegn, mem, er placeret ved siden af hinanden i futharken, omkranset af traditionstegnene t og l ("tegnet" og "staven") [↑ ƀ M M ↑].

I denne tolkning impliceres det, at rune-b har en anden historie end det græske beta og det latinske B, og der er vel også både fonetisk og semantisk forskel på græsk-romansk b og nordisk-germansk b, selvom vi idag ser og opfatter det latinske bogstav B som "identisk" med det nordiske. Den grafiske lighed mellem rune-b og latinsk B har i forbindelse med forglemmelsen af tegnenes betydning ført til en kildeforveksling, som en ahistorisk arbitraritets-lingvistik jo systematisk ignorerer. Men jeg synes det er interessant, om vores u er beslægtet med græsk beta, og om vores b er beslægtet med vores (og græsk) m.

Jeg kan godt forstå, at Moltke har svært ved at forstå den grafiske lighed mellem rune-m og rune-e set ud fra latinsk synspunkt og tegnforståelse, men med de ældre skrifter som forløbere er ligheden motiveret.

(Moltkes uforståede w-rune [ƿ], rune nr. 8, som jo grafisk ligner et latinsk P, kan jeg få en mening ud af ved at betragte "quof"-tegnet som forløber. Dette tegns navn indeholder både qv- og hw/wh-fonetikken og er således forståeligt, også morfologisk, som forløber for både det romanske og det nordisk-germanske præfixale spørgemorfem.)

Runernes figurer som indbyrdes distinkte skriftartikulationer, der medsvare fonetisk-semantisk prominente distinktive træk, *distinctive features*

Hvor jeg i foregående afsnit viste nogle mulige "leksikalske" baggrunde for runerne, dvs. runernes afhængighed af lignende tegns traditionelle fonetiske-semantiske implikationer, hvad sådanne tegn hidtil "betød", så anlægger jeg nu en anden betragtning, idet jeg nu betragter runernes indbyrdes ligheds-/forskels-indikationer, dvs. deres indbyrdes system-dannelse, "anaforisk" motivering. Også her præsenterer jeg blot et par eksempler. Først et par eksempler der viser nogle mulige konsonant-korrespondenser, og derefter nogle mulige vokal-konsonant-

korrespondenser. Hvis jeg har ret i min henvisning til de nævnte skrifter som runernes forløbere, så ligger der i dannelsen af rune-alfabetet to skrifthistoriske opgaver: den ene er at danne vokaltegn ud af hidtidige konsonantskrifter; den anden er at give tegnenes fonetiske egenskaber prominente udtryk, dvs. gøre skriftegnene mere fonetisk-fonologisk indikerende og mindre ikonisk-semantisk bundne. Den samme opgave som løstes med dannelsen af det græske alfabet og videre abstrakt forfinedes med det latinske.

Fig. 4

Konsonant-grupperne: b, v, d, g, p, f, t, k

Prominente træk		"upustet"	pustet
bi-labial (to læber)	b : p	ƀ	ƿ
mono-labial (læbe-tand)	v : f	ƶ	ƿ
fremre tunge	d : th : t	M ƶ	↑
bage tunge	g : k	X	<

Konsonant-system-korrespondenser

Ovenfor omtalte jeg den "leksikalske" og fonetiske forbindelse mellem rune-m og rune-b. Nu vil jeg med udgangspunkt i rune-b [ƀ] betragte nogle mulige sammenhænge mellem konsonanternes grafiske og fonetiske udtryk og dannelse. Rune-b betragter jeg nu som dannet af segmenter, der danner en stiliseret figur af to lukkede læber. Heroverfor ser jeg så i samme segmentlogik rune-p [ƿ] som de samme to læber, men med den distinkte forskel, at læberne er pustet fra hinanden. (Michael Barnes har tidligere gjort samme iagttagelse.) Sammenligner jeg videre ud fra samme segmentlogik rune-b og rune-w, dvs. [ƀ] og [ƿ], så kan den første forstås som bilabial, mens den anden mangler den ene læbe, dvs. modsvare monolabialt (labiodentalt) w eller v. Videre til dennes pustede opponent, f, som falder pænt segmentlogisk på plads: [ƿ] : [ƿ̥]. Går jeg videre indad imod luftstrømmen, kommer jeg fra labiale til fortunge-dentale konsonanter. Her ser jeg så fra w til th [ƿ] : [ƶ], at lukkestedet er sænket på staven (indad modsv. nedad), mens jeg i forholdet th : t [ƶ] : [↑] ser krop overfor åbent, pustet, segment. Som nævnt ovenfor betragter jeg rune-d som en morfologisk betinget nydannelse (i forhold til futhark-etableringstidspunktet), hvorfor de tre konsonanternes fonetiske og fonologiske historie kræver en nærmere udredning, som jeg her udelader. I fig. 4 har jeg tentativt vist nogle træk

ved konsonantsystemet, hvor fonetisk prominente træk medsvares af grafiske, segmentale indikationer.

Konsonant-Vokal-analogi-korrespondenser

Som bekendt var (og er) forløber-skrifterne uden egentlige vokaltegn. Indikation af vokaltegn var imidlertid vigtige i de nordisk-germanske dialekter på grund af disses verbale rodbøjning (jf. fx: *synger, sang, sunget*). Meget tyder på, at vokaltegnene skabtes ud fra konsonanttegnenes proto-navne, som ovenfor omtalt i forbindelse med e- og m-runernes fælles herkomst. I fig. 5 viser jeg nogle mulige og motiverede vokal-konsonant-par, som jeg her af pladmæssige grunde ikke kommenterer nærmere, men dog lader fremtræde for nærmere betragtninger.

Fig. 5
Vokal-konsonant-analogier

	vokaler	konsonanter		vokaler	konsonanter
a : f / l	ƿ	ƿ ↑	i : n	l	þ
u : b	ɒ	β	o : ng	ʀ	ð
e : m	ɱ	ɱ	æ : j	ʃ	ʃ

Fig. 6
Rune-Græsk-Latin-analogier

Navn og 'betydning'	runer	græsk alfabet	latin
'fæ', 'okse', 'værdi' <i>alef / al-fa</i>	ƿ	α	A
'hus', 'urmund', <i>ur-us, bu, beth</i>	ɒ	β	B
'dør', 'thor', (2.-3. pers: <i>du, dik, dem</i>) <i>daleth / delta</i>	þ	Δ	D
'vand', 'kilde', 'man(d)' (1. pers: <i>me, mek, ek</i>) <i>mem</i>	ɱ ɱ	μ	M

Min konklusion er først og fremmest en invitation til, at vi i dansk sprogforskning åbner en diskussion om denne afgørende problematik om vore sprogs rødder, og at vi prøver at betragte de originale sproglige udtryk og deres situation, hvad enten det drejer sig om skriftlige eller mundtlige, som væsentlige kilder til vores sprogforståelse. Transskriptioner af fx runerne og runeindskrifterne kan da godt være nyttige til visse formål, ligesom oversættelser fra et sprog til et andet eller parafraser af fortællinger, men de lader ikke det originale udtryk fremtræde med dets menings- og betydningspotentiale, med dets særlige ligheder og forskelle. Altfor megen sprogforskning og lingvistik foregår idag på basis af korpus-løse korpora og monolektiske forståelsesmatricer. Jeg håber her at have vist nytten af at betragte sproglige udtryk som interessant motiveret på kryds-og-tværs. Et sprogligt tegn er ikke i nogen interessant eller vital henseende arbitrært eller vilkårligt, men træder netop frem på givne naturlige, kulturelle og traditionelle vilkår som viljesformede, intentionelle, menneskelige ytringer. Ved at åbne for tegnets motiverede udtryks-artikulation åbner vi også for at det giver mening at søge efter tegns mening, også hvor vi ikke kender den pågældende "sprogkode" eller "-konvention".

Litteratur

- Arnesen, J.R. 1987. *Levende skrift*. Oslo: Rask Arnesens forlag.
 Bang, J.Chr. & J. Døør .1985-95. *Sprogteori I-VIII*. Odense: Odense Universitet.
 Daniels & Bright. red. 1996. *The world's writing systems*. Oxford: Oxford University Press.
 Diringer, David. 1962. *Writing*. London: Thames and Hudson.
 Driver, G.R. 1976. *Semitic writing from pictograph to alphabet*. Oxford: Oxford University Press.
 Düwel, Klaus. 1968. *Runenkunde*. Stuttgart.
 Jespersen, Otto. 1934. *Modersmålets fonetik*. Kbhvn.
 Karker, Allan. 1993. *Dansk i tusind år*. København: Reitzels Forlag.
 Krause, Wolfgang & H. Jankuhn. 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Göttingen.
 Moltke, Erik. 1976. *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København: Forum.
 Nielsen, Niels Åge. 1983. *Danske Runeindskrifter*. København: Hernov.
 Odenstedt, Bengt. 1990. *On the Origin and Early History of the Runic Script*. Uppsala.
 Skautrup, Peter. 1944. *Det danske Sprogs Historie I*. København: DdSL.
 Wimmer, Ludvig F.A. 1914. *De danske Runemindesmærker*. København og Kristiania.

Bilag 1
Oversigt over Rune-dialekter (Diringer (1962 : 163))

Phon.	Germanic	Anglo-Saxon	Scandinavian			
			Early Signs	Danish Late Signs	Swed. Norm. Late Signs	Dotted
Value	Letters	Letters	Letters	Letters	Letters	Letters
f	F	Fƿ	Fƿƿƿ	ƿ	ƿ	ƿ
u	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	Λ	Λ	Λ
b	Ʈ	ƮΛ	ƮΛƮΛ	Ʈ	ƮƮ	Ʈ
ā	ƿ	ƿƿ	ƿƿ	ƿƿƿƿ	ƿƿ	ƿ
r	R	RΛ	RΛ	R.R	Λ	R
k	<	ΛΛΛΛ	<>ΛΛY	Λ	Y	Y
g	X	XΛ	X			ƿƿ
w	ƿ	ƿƿ	ƿƿƿƿ			
h	HH	HH	HH	*	+	*
n	†	††XX	††	†	††	†
i	I	I	I	I	I	I
j	NS	††††	525444N*	†	†††††	†
ē	ʃ	ʃ	ʃʃ			
p	W	ΛH	ΛΛB			B B R
t	Y	Y	YΛ	Λ	I	Λ Λ †
s	ʒʒʒʒ	ʒΛNΛH	ʒʒʒʒʒʒʒʒ	ΛN	ʒʒʒ	ʒʒʒ
e	T†	†	†	††	††††	†
b	B	Bʒ	BʒBB	BB	ʒʒʒ	B
m	M	M	MNΠ			††
l	M	M	M†	††	††	†
ng	†	†	†	††	†††	†
o	ʒ	ʒ†	ʒ			
a	□MΛ	MΛMΛ	MΛ			†††
æ		ƿƿ				Ʈ
y		ƿƿ				ʒʒ
ea		ΛΛΛΛΛΛ				†
ō		Y				†††
c		*				†
g		ΛΛΛΛ				Λ

Bilag 2
Oversigt over Semitiske-Arabiske skriftegn (Driver (1976 : 145))

ORD/BETHAN	Sinai	Egyptian	Babylonian	Ugaritic	Hebrew (Samaritan)	Libyphoenician	Thamudic	Syriac	Value	FUT	LAT
'okse' 'oe'	o o	x x	h	h	h	h	h h h h h h h h	x x x x x	1	F	FA
'kus' 'bet'	c u	q q q	n	n	n	n	n n n	x c c c c	2	B	B
'agr' 'dale'	l l	l l	l	l	l	l	l l l	a n o	3	C	C
	q	q	q	q	q	q	q q q	q q q q	4	D	D
	y y	y y y y	y	y	y	y	y y y y	y y y y	5	Y	Y
	z h	z h	z	z	z	z	z z z	z z z z	6		
ψ ψ ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ ψ ψ ψ	{ ψ ψ ψ }	7	X	G
φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ φ φ	x	8		
		θ	θ	θ	θ	θ	θ θ θ θ	θ θ θ θ	9		
	z		z	z	z	z	z z z	z z z z	10		
	v	h	h	h	h	h	h h h h	h h h h	11	z	K
'LAMETH'	z	z z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	12	z	L
'HEM'	z	z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	13	z	M
	z	z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	14	z	N
	z	z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	15	z	O
	z	z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	16	z	P
	z	z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	17	z	Q
	z	z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	18	z	R
	z	z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	19	z	S
'QOF'	z	z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	20	z	T
'RES'	z	z	z	z	z	z	z z z z	z z z z	21	z	

FIG. 82. Comparative table of Sinaitic and South-Semitic signs.

Bilag 3
Fra hieroglyffer til græsk og romersk (Arnesen 1987 : 35)

Hieroglyffer	Sinai-skrift	Hebraisk	Semitisk skrift	Gresk	Romersk
		Alef - okse			A
		Beth - hus			B
		Gimel - kamel			C
		Daleth - dør			D
		He - vindu			E
		Vav - krok			F
		Zayin - våpen			Z
		Heth - gjerde			H
		Jod - hånd			I
		Kaf - håndflate			K
		Lamed - stav			L
		Mem - vann			M
		Nun - fisk			N
		Ajin - øye			O
		Pe - munn			P
		Qof			Q
		Res - hode			R
		Sin - tann			S
		Tav - tegn			T
		Waw			V
		Samek			X

Oversikten viser utviklingen av Sinai-skriftens «bokstaver» fram til romersk monumentalskrift. De greske bokstavene er vist slik de forekom i bustrofedon (plog-skrift), der skrifflinjene fram til ca. 500 f. Kr. ble skrevet hverannen linje fra høyre mot venstre, hverannen fra venstre mot høyre.

Bilag 4
Oversigter over tidl. linear-skrifter
(DANIELS & BRIGHT 1996): Tables 5.1, 5.3, 5.6 & 5.7 pp. 91, 93, 99, 101.

Bilag 4 A: The Earliest Linear Scripts (5.1)

TABLE 5.1: The Earliest Linear Scripts (Garbini 1979, fig. 1)^a

	I	II	III	IV	V
'					
b					
g					
d					
h					
w					
z					
h					
f					
y					
k					
l					
m					
n					
s					
.					
p					
s					
q					
r					
s					
t					

a. Col. I. Arrowheads from Lebanon; col. II. Byblos 7765; col. III. Ahiram inscription; col. IV. Inscriptions from Palestine; col. V. Gezer calendar.

TABLE 5.3: Northern Linear Cursive Scripts (Garbini 1979, fig. 4)^a

	VI	VII	VIII	IX	X	XI
	Ⓟ		ⓧ ⓧ	ⓧ ⓧ ⓧ	ⓧ	ⓧ
b	9	1	9	9 9	9	9
g		11	1	1 1	1	1
d	Δ	22	Δ	Δ Δ	Δ	Δ
h		22	Δ	Δ	Δ	Δ
w	Y	~	~	1 1 1	1	1
z	~	~	~	"	= =	1
h	Y 11		11	11 11	11	11
t				0		0
y	11 11	Y	11	11 11	22	1
k	Y	Y	Y	Y 9	Y	Y
l	Δ Δ	1 1	1	1 1	1	1
m	Y 9 9		X	9 9	9	9 9
n	Δ Δ	1 1	1	1 1	9	9 9
s	0	U U V	1	1 1	9 9	9 9
p	1		1	9 9	9	9
q	1 1		1	9 9	9 9	9
r	Δ Δ	1 1	9	1 1	9	9
s	Δ Δ	U 11 11	U	11 11	U	U 11
t	Δ 11	1 1	1	1 1	1	1 1

a. Col. VI, Mozia, 6th c. B.C.E., stela, Punic; col. VII, Malta, 3rd-2nd c. C.E., ostraca, Late Phoenician cursive; col. VIII, Sidon, 5th c. B.C.E., Phoenician; col. IX, Phoenician papyrus, 4th-3rd c. B.C.E.; col. X, Samaria, mid 8th c. B.C.E., ostraca, Hebrew cursive; col. XI, Aramaic papyrus, 465 B.C.E.

TABLE 5.6: North Arabic Scripts (Garbini 1979, fig. 9)^a

	XXI	XXII	XXIII	XXIV	XXV	XXVI
	Ⓟ		ⓧ ⓧ	ⓧ ⓧ ⓧ	ⓧ	ⓧ
b	9	1	9	9 9	9	9
g		11	1	1 1	1	1
d	Δ	22	Δ	Δ Δ	Δ	Δ
h		22	Δ	Δ	Δ	Δ
w	Y	~	~	1 1 1	1	1
z	~	~	~	"	= =	1
h	Y 11		11	11 11	11	11
t				0		0
y	11 11	Y	11	11 11	22	1
k	Y	Y	Y	Y 9	Y	Y
l	Δ Δ	1 1	1	1 1	1	1
m	Y 9 9		X	9 9	9	9 9
n	Δ Δ	1 1	1	1 1	9	9 9
s	0	U U V	1	1 1	9 9	9 9
p	1		1	9 9	9	9
q	1 1		1	9 9	9 9	9
r	Δ Δ	1 1	9	1 1	9	9
s	Δ Δ	U 11 11	U	11 11	U	U 11
t	Δ 11	1 1	1	1 1	1	1 1

a. Col. XXI, Dedanite; col. XXII, Late Lihyanite; cols. XXIII-XXV, Thamudic (XXIII, Teima; XXIV, Hejaz; XXV, Tabuk); col. XXVI, Safaitic.

TABLE 5.7: Monumental Scripts of Yemen and Ethiopia (Garbini 1979, fig. 10)^a

	XXVII	XXVIII	XXIX	XXX
ʾ	ʾ	ʾ	ʾ ʾ ʾ	ʾ ʾ
b	ⲃ	ⲃ ⲃ	ⲃ ⲃ	ⲃ
g	Ⲅ (9)	Ⲅ	Ⲅ	Ⲅ Ⲅ
d	ⲅ	ⲅ	ⲅ	ⲅ ⲅ
q	Ⲇ	Ⲇ	Ⲇ	Ⲇ
h	ⲇ (Y)	ⲇ	ⲇ	ⲇ
w	Ⲉ	Ⲉ	Ⲉ	Ⲉ
z	ⲉ	ⲉ	ⲉ	ⲉ
h	Ⲋ (Y)	Ⲋ	Ⲋ	Ⲋ
b	ⲋ (K)	ⲋ	ⲋ	ⲋ
t	Ⲍ	Ⲍ	Ⲍ	Ⲍ
z	ⲍ	ⲍ	ⲍ	ⲍ
y	Ⲏ	Ⲏ	Ⲏ	Ⲏ
k	ⲏ	ⲏ	ⲏ	ⲏ
l	Ⲑ	Ⲑ	Ⲑ	Ⲑ
m	ⲑ	ⲑ	ⲑ	ⲑ
n	Ⲓ	Ⲓ	Ⲓ	Ⲓ
s	ⲓ	ⲓ	ⲓ	ⲓ
ʿ	Ⲕ	Ⲕ	Ⲕ	Ⲕ
g	ⲕ	ⲕ	ⲕ	ⲕ
p	Ⲍ	Ⲍ	Ⲍ	Ⲍ
s	ⲍ	ⲍ	ⲍ	ⲍ
q	Ⲏ	Ⲏ	Ⲏ	Ⲏ
r	ⲏ	ⲏ	ⲏ	ⲏ
z	Ⲑ	Ⲑ	Ⲑ	Ⲑ
ʾ	ⲑ	ⲑ	ⲑ	ⲑ
l	Ⲓ	Ⲓ	Ⲓ	Ⲓ
l	ⲓ	ⲓ	ⲓ	ⲓ

a. Col. XXVII, Epigraphic South Arabian script (forms in parentheses are of the North Arabic type, found in some older inscriptions); col. XXVIII, Later South Arabian script; col. XXIX, "Thamudic" type of Ethiopic script; col. XXX, Ethiopic consonantal script. The order of letters in this table is artificially based on the North Semitic order; for the ancient South Semitic order, see SECTION 68.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 1997

KONTRASTIVE ANALYSER TYSK-DANSK / DANSK-TYSK 1945 - 1995: EN KRITISK REDEGØRELSE

Af Kurt Braunmüller (Universität Hamburg)

Målsætningen

I mit oplæg vil jeg give et helhedsoverblik over den *kontrastive* og sprogsammenlignende *forskning* dansk-tysk i de sidste halvtreds år. Der skal gøres rede for, hvor mange bøger og videnskabelige artikler der er skrevet, og hvilke (grammatiske) områder der har haft størst opmærksomhed fra sprogforskernes side. Desuden skal der gives en oversigt over de *leksikografiske arbejder* i samme tidsrum – både bi- og multilingvale ordbøger (inkl. glossarer og terminologilister).

Det empiriske grundlag for at kunne give et sådant overblik er min bog *Deutsch – Skandinavisches im Vergleich*, som udkommer i en fuldstændig revideret og aktualiseret nyudgave ved Novus forlag i Oslo i disse dage [oktober 1996] (Studia Nordica 4; 239 sider).

Oversigt over kontrastive og andre sammenlignende undersøgelser

Når man ser på den samlede kontrastive og sprogsammenlignende forskning dansk-tysk, er det påfaldende, at visse områder er ret godt dækket med forskning, mens andre ikke spiller nogen særlig stor rolle. Blandt de mindre godt udforskede områder er morfologien (10)¹ og hele ord-dannelsen (4), oversættelsesproblematikken (11)², både den teoretiske og den mere praktiske side af emnet. Andre områder som fx retskrivning (1), fagsprog (korrespondentterminologi; (1)) er så godt som ikke blevet behandlet.

At morfologien, dvs. *fleksionsmorfologien*, ikke har kunnet tiltrække tilstrækkelig stor opmærksomhed, er lidt forunderligt, fordi tysk (ligesom fransk eller italiensk) jo gælder som sprog med en del fleksionsendelser, der skal beherskes. Åbenbart går man på dansk side ud fra,

¹ Tallene i parenteser nævner, hvor mange artikler eller bøger der er blevet publiceret i det pågældende tidsrum.

² Derimod findes der mange undersøgelser, der beskæftiger sig med oversættelsesproblemer, med svensk men til dels også med norsk som mål- eller udgangssprog.